

Το εκλογικό σύστημα και τα εμπόδια για μια ορθολογική μεταρρύθμισή του

1. Αποτελεί κοινή παραδοχή ότι η μεταρρύθμιση του εκλογικού συστήματος αποτελεί ένα ιδιαίτερα κρίσιμο αλλά και επίκαιρο ζήτημα, που αφορά άμεσα τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Έχω όμως την αίσθηση ότι η κρισιμότητα αυτή γίνεται αντιληπτή μόνον από τις πολιτικές ελίτ, αφού για το ευρύτερο κοινό οι τελείως εξειδικευμένες ρυθμίσεις ενός εκλογικού συστήματος το κατατάσσουν σε αυτό που θεωρείται (και μάλλον δίκαια) ως σκοτεινός χώρος της πολιτικής.

Πράγματι, το εκλογικό σύστημα, κάθε εκλογικό σύστημα, αποτελεί τον πιο εξειδικευμένο και χειραγωγικό μηχανισμό της πολιτικής, γι' αυτό και κατά κανόνα ακόμη και οι βουλευτές που ψηφίζουν έναν εκλογικό νόμο σπάνια συνειδητοποιούν απόλυτα τις επιπτώσεις ή τις ενδεχόμενες παρενέργειές του.

Θα μπορούσα να αναφέρω διάφορα ανεκδοτορικά παραδείγματα, αλλά θα μακρηγορούσα πολύ και σίγουρα δεν είναι της παρούσης.

2. Θα ξεκινήσω την ομιλία μου με μια διαπίστωση. Ο εκλογικός νόμος (νόμος Σκανδαλίδη) που ψηφίστηκε το 2004 και εφαρμόστηκε στις εκλογές του 2007 και 2009, καθώς και η παραλλαγή του (νόμος Παυλόπουλου), που ισχύει σήμερα και η οποία αύξησε το πριμ για το πρώτο κόμμα από 40 σε 50 έδρες, είχε σχεδιαστεί με βάση το σταθερό επί τρεις δεκαετίες δικομματικό σύστημα στην Ελλάδα: δύο μεγάλα κόμματα, περί το 40% το καθένα, που εναλλάσσονταν με αυτοδύναμη πλειοψηφία στην εξουσία. Η ratio του εκλογικού συστήματος ήταν επομένως η εξασφάλιση της κοινοβουλευτικής αυτοδυναμίας εάν το πρώτο κόμμα ξεπερνούσε το 40-41% (πριμ 40 εδρών) ή το 38-39% (πριμ 50 εδρών). Για τα υπόλοιπα κόμματα, εφόσον ξεπερνούν το όριο του 3%, ο εκλογικός νόμος είναι αρκετά δίκαιος, αφού τους εξασφαλίζει μια κοινοβουλευτική εκπροσώπηση περίπου στο 85% της πλήρους αναλογίας μεταξύ εδρών και ψήφων.

Οι διπλές εκλογές του 2012 ανέδειξαν όμως, με τον πιο σαφή τρόπο, τη δυσλειτουργικότητα και τις παρενέργειες του ισχύοντος εκλογικού νόμου,

όταν εφαρμόστηκε σε ένα τελείως διαφορετικό κομματικό σύστημα – ένα κατακερματισμένο πολυκομματισμό, όπου η αναζήτηση μονοκομματικής κοινοβουλευτικής αυτοδυναμίας αποτελεί μακρινό και σχετικά απίθανο ενδεχόμενο.

Στις συνθήκες αυτές, η υπερενίσχυση του 1^{ου} κόμματος με το πριμ των 50 εδρών, μετά βίας μπορεί να αιτιολογηθεί με το επιχείρημα της κυβερνησιμότητας. Πρόκειται για τεράστια στρέβλωση, την οποία ακόμη και τα αμιγώς πλειοψηφικά συστήματα (π.χ. το βρετανικό) σπάνια προκαλούν. Έτσι, π.χ., τον Μάιο του 2012 η ΝΔ με 18,8% των ψήφων συγκέντρωσε το 36% των εδρών, η μεγαλύτερη υπερενίσχυση ενός κόμματος που έχει καταγραφεί στην ελληνική εκλογική ιστορία. Αλλά και τον Ιούνιο του 2012, με 29,7% των ψήφων εξασφάλισε το 43% των εδρών.

Η ratio της κυβερνησιμότητας την οποία υποτίθεται ότι υπηρετούσε η ρύθμιση για το πριμ των 50 εδρών, μετατρέπεται έτσι ριζικά αφού μόνο συμμαχικές κυβερνήσεις μπορούν να εξασφαλίσουν κοινοβουλευτική πλειοψηφία: απλώς το πριμ των 50 εδρών επιβάλλει ότι η κυβέρνηση που θα προκύψει από τις εκλογές οφείλει να έχει ως κορμό το πρώτο κόμμα – ανεξαρτήτως μάλιστα από την κομματική του δύναμη.

Η υπερενίσχυση του πρώτου κόμματος δεν αποτελεί όμως τη μοναδική παθογένεια του ισχύοντος εκλογικού συστήματος. Εξίσου σημαντικές, κατά τη γνώμη μου, είναι και οι ακραίες στρεβλώσεις της τοπικής εκπροσώπησης στις οποίες οδηγεί σε αρκετές περιπτώσεις, στρεβλώσεις που ορισμένες φορές σχεδόν ακυρώνουν την ίδια την έννοια της ψήφου. Έτσι, π.χ., στις εκλογές του Μαΐου η ΝΔ, αν και αναδείχτηκε πρώτο κόμμα στο Ν. Ημαθίας με 21,4% έμεινε χωρίς κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, ενώ κέρδισε τις 3 από τις 4 έδρες του Ν. Χανίων, όπου όμως αναδείχθηκε πέμπτο κόμμα με μόλις 8,4%. Και αυτά δεν είναι τα μόνα σχετικά παραδείγματα. Ας προσθέσω ένα ακόμα ενδιαφέρον παράδοξο που εικονογραφεί τις λογικές αντιφάσεις του ισχύοντος εκλογικού συστήματος. Στις εκλογές του Μαΐου η ΝΔ συγκέντρωσε στη Β' Αθηνών το 12,4% των ψήφων και εξέλεξε 14 βουλευτές αλλά τον Ιούνιο, παρόλο που υπερδιπλασίασε τη δύναμή της (26,2%) η κοινοβουλευτική της εκπροσώπηση μειώθηκε σε 13 βουλευτές.

3. Η πολλαπλά διαπιστωμένη ακαταλληλότητα του ισχύοντος εκλογικού συστήματος θα έπρεπε να είχε οδηγήσει σε μια ευρεία συζήτηση για την αλλαγή του εκλογικού νόμου, αλλαγή που εδώ και πολύ καιρό έχει άλλωστε τεθεί ως αίτημα άμεσης προτεραιότητας από πολλές και διαφορετικές πλευρές. Είναι γνωστό, π.χ., ότι το 2009, αμέσως μετά την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση, ο τότε υπουργός Γιάννης Ραγκούσης συγκρότησε μια επιτροπή για την επεξεργασία μιας ριζικής εκλογικής μεταρρύθμισης, στα πρότυπα του γερμανικού εκλογικού συστήματος. Η προσπάθεια όμως αυτή, που θα ήταν εξυγιαντική για το κομματικό σύστημα, τελικά δεν τελεσφόρησε ούτε καν ως νομοθετική πρωτοβουλία. Δεν θα επεκταθώ στις υπόγειες αντιδράσεις που οδήγησαν στη ματαίωσή της (βουλευτές με διευρυμένη εκλογική επιρροή, τοπικά μέσα μαζικής επικοινωνίας, κατεστημένα πελατειακά δίκτυα κτλ), γιατί θεωρώ ότι το παράθυρο ευκαιρίας που μισανοίχτηκε τότε, σήμερα είναι ερμητικά κλειστό.

4. Στη σημερινή πολιτική συγκυρία, η επιδίωξη ακόμη και για μια σχετικώς περιορισμένη εκλογική μεταρρύθμιση, στην κατεύθυνση του εξορθολογισμού, οφείλει να υπερβεί κρίσιμα πραγματολογικά και πολιτικά εμπόδια.

Κατ' αρχάς στη σημερινή Βουλή δεν υπάρχει η απαραίτητη πλειοψηφία των 200 εδρών ώστε ο νέος νόμος να εφαρμοστεί στις αμέσως επόμενες εκλογές. Βέβαια αυτό δεν αποκλείει την καθιέρωση ενός εκλογικού νόμου με ορίζοντα εφαρμογής τις μεθεπόμενες εκλογές. Αν όμως επιθυμούμε μια άμεση και συναινετική εκλογική μεταρρύθμιση η οποία να προκύψει από τη σημερινή Βουλή αυτό προϋποθέτει την σύμπραξη ΝΔ και Σύριζα. Κι αυτό είναι κατά τη γνώμη μου το πρώτο μεγάλο εμπόδιο.

Ένα δεύτερο σημαντικό εμπόδιο είναι οι αποκλίνουσες πολιτικές επιδιώξεις των επιμέρους κομμάτων. Πράγματι, η ΔΗΜΑΡ καταθέτοντας την πρόταση νόμου για αναλογική έχει ως στόχο την αποφόρτιση του σημερινού πολωμένου πολιτικού κλίματος, ενώ ταυτόχρονα επιθυμεί να κατοχυρώσει τη θέση της ως ρυθμιστικού παράγοντα στη διαμόρφωση μελλοντικών κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών. Πολύ πιο αμφίσημη είναι η θέση του ΠΑΣΟΚ, το οποίο μιλάει ταυτόχρονα και για αναλογική αλλά και για

διατήρηση του μπόνους, αρκεί να το μοιράζονται όλα τα κόμματα του μελλοντικού κυβερνητικού συνασπισμού. Η πρόταση αυτή, εμπνευσμένη από το αλήστου μνήμης σύστημα των συγγενών κομμάτων που εφαρμόστηκε ανεπιτυχώς στη Γαλλία και την Ιταλία στις αρχές της δεκαετίας του '50, προϋποθέτει την εκ των προτέρων δεσμευτική δήλωση συμμαχίας κάποιων κομμάτων, γιατί αλλιώς τι θα γίνει αν κάποιο από τα κόμματα αυτά αποχωρήσει από την κυβέρνηση? Θα επιστρέφει (και πού?) τις έδρες του μπόνους? Και οι βουλευτές που θα έχουν εκλεγεί λόγω μπόνους θα είναι εσαεί δεσμευμένοι στη Βουλή? Απόλυτα αρνητική εμφανίζεται τέλος η ΝΔ, η οποία παραμένει πιστή στη λογική ενός εκλογικού συστήματος με ισχυρό πλειοψηφικό πριμ, θεωρώντας ως πρώτιστη επιδίωξη την αρχή της κυβερνησιμότητας και όχι την αρχή της αντιπροσώπευσης.

Το κυριότερο όμως εμπόδιο που λειτουργεί ανασταλτικά για μια εκλογική μεταρρύθμιση αφορά το μεταβατικό χαρακτήρα του σημερινού κομματικού συστήματος, έχει δηλαδή ένα σαφή συστημικό χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τους τρεις νόμους που διατύπωσε πριν από 60 χρόνια ο Maurice Duverger , το εκλογικό σύστημα επηρεάζει και διαμορφώνει το κομματικό σύστημα. Σήμερα όμως ξέρουμε πως ισχύει και το αντίστροφο. Το εκάστοτε κομματικό σύστημα διαμορφώνει εκείνο το εκλογικό σύστημα που θα διευκολύνει την αναπαραγωγή του. Τι συμβαίνει όμως όταν το παλαιό κομματικό σύστημα καταρρέει και ένα καινούριο δεν έχει ακόμη σταθεροποιηθεί, όπως συμβαίνει σήμερα στην Ελλάδα? Η αναζήτηση μιας χρυσής τομής, για μια μεταβατική περίοδο που κανείς δεν ξέρει πόσο θα διαρκέσει, δεν είναι ούτε εύκολο ούτε αυτονόητο εγχείρημα.

5. Πιστεύω ότι στη σημερινή πολιτική συγκυρία και με τη συνεχώς αυξανόμενη πόλωση μια ισχυρή δόση αναλογικής είναι απαραίτητη για να μην εκτροχιαστεί η πολιτική σύγκρουση. Αντίθετα, η εμμονή σε πλειοψηφικούς κανόνες, όπως είναι το πριμ των 50 εδρών, θα ενισχύσει την πόλωση σε μια χώρα που, όπως προέκυψε και από τις εκλογές του Ιουνίου, είναι σήμερα διχασμένη όχι μόνον πολιτικά, αλλά επίσης ηλικιακά, κοινωνικά και γεωγραφικά.

Ποιος όμως μπορεί να πάρει τη σχετική πρωτοβουλία? Δεν έχω ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στα σημερινά πολιτικά κόμματα, τα οποία στο συγκεκριμένο

ζήτημα λειτουργούν με την μικροκομματική λογική τι με συμφέρει βραχυπρόθεσμα. Ας επιχειρήσω λοιπόν να διατυπώσω κάποιες προτάσεις.

Κατά τη γνώμη μου οποιαδήποτε πρωτοβουλία για να έχει κάποιες, έστω και μικρές, ελπίδες να γίνει αποδεκτή, ώστε να εφαρμοστεί στις επόμενες εκλογές, θα πρέπει να είναι σχετικά μινιμαλιστική και να έχει μεταβατικό χαρακτήρα, αφού μεταβατικό είναι και το σημερινό κομματικό σύστημα. Εκτός από μια ισχυρή δόση αναλογικής, την οποία θεωρώ αναγκαία θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει τον περιορισμό του μεγέθους των εκλογικών περιφερειών όπου είναι εφικτό και σίγουρα την κατάτμηση των πολύ μεγάλων περιφερειών (τουλάχιστον 4 για τη Β' Αθήνας, κάτι που είναι εύκολο και έχει ήδη συζητηθεί), τον ουσιαστικό έλεγχο των εκλογικών δαπανών, αλλά και τον περιορισμό της σημασίας του σταυρού προτίμησης μέσω τεχνικών ρυθμίσεων. Ευκατρία θα ήταν επίσης και η εκλογή ενός αριθμού βουλευτών με λίστα στο επίπεδο της διευρυμένης Αυτοδιοικητικής Περιφέρειας, ως πρώτο βήμα προς την καθιέρωση ενός εκλογικού συστήματος στο πρότυπο του γερμανικού.

Φοβάμαι όμως πως τείνω να διολισθήσω στο χώρο της πολιτικής φαντασίας και γι' αυτό θα σταματήσω εδώ .

Ομιλία σε εκδήλωση της Κοινωνίας των Πολιτών

21.11.2013

Περίληψη:

Ο εκλογικός νόμος που ψηφίστηκε το 2004 καθώς και η παραλλαγή του που ισχύει σήμερα είχαν σχεδιαστεί με βάση το σταθερό επί τρεις δεκαετίες δικομματικό σύστημα στην Ελλάδα, αλλά οι διπλές εκλογές του 2012 ανέδειξαν τη δυσλειτουργικότητά του. Οποιαδήποτε απόπειρα άμεσης εκλογικής μεταρρύθμισης οφείλει όμως να αντιμετωπίσει κρίσιμα πραγματολογικά και πολιτικά εμπόδια.